

Звіт DRC щодо моніторингу потреб у соціально-правовому захисті в Україні

Липень – вересень 2024

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Фінансується
Європейським
Союзом

DRC DANISH
REFUGEE
COUNCIL

ГФУ

Гуманітарний
фонд для
України

Зміст

Вступ	1
Методологія	2
Оновлення контексту	4
Головні ризики та потреби соціально-правового захисту	5
Свобода і право на вільне пересування	5
Життя, безпека та захист	10
Громадянський статус, доступ до засобів правового захисту та правосуддя	17
Соціальна згуртованість	20
Базові економічні та соціальні права	21
Право на житло	21
Право на освіту	24
Право на охорону здоров'я	25
Право на працю	27
Рекомендації	30
Для органів влади	30
Для гуманітарної спільноти	31

Вступ

Цей звіт підсумовує дані моніторингу соціально-правового захисту, який проводився в Україні в Чернігівській та Сумській областях на півночі, Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській та Донецькій областях на сході, Миколаївській та Херсонській областях на півдні в період між липнем та вереснем 2024 року. Цей звіт має на меті визначити тенденції щодо ризиків захисту та порушення прав, труднощі, які постають перед населенням, постраждалим від війни, та перешкоди доступу до послуг (особливо для найбільш вразливих груп населення) по досліджуваних областях протягом звітного періоду. Отримані дані є основою для поточної та запланованої гуманітарної допомоги, дають змогу визначити людей з найбільшою вразливістю для надання індивідуальної допомоги та підтримують основу на даних адвокацію від імені постраждалого населення. Дані моніторингу соціально-правового захисту візуалізовані в інтерактивній інформаційній панелі, що дає DRC та всім дотичним сторонам легкий доступ до даних.

Щоби переглянути інформаційну панель моніторингу соціально-правового захисту, яка підсумовує основні дані за звітний період, натисніть [тут](#).

Основні висновки такі:

- Евакуаційні заходи на територіях, що постраждали від війни, у тому числі в Донецькій та Сумській областях, стикаються зі значними труднощами, у тому числі з браком своєчасної інформації, недостатністю каналів комунікації та проблемами доступності для людей з інвалідністю. Потік евакуйованих у таких областях, як Сумська та Дніпропетровська, значно збільшив навантаження на органи соціального захисту та надання адміністративних послуг, що призвело до збільшення часу на обробку заявок та затримок у наданні послуг.
- Посилення мобілізаційних заходів та впровадження законів про мобілізацію ще більше обмежує пересування чоловіків призовного віку, приводячи до посилення страху та тривожності, а також збільшує фінансове навантаження на сім'ї, оскільки чоловіки часто уникають публічності, що впливає на їхню працездатність.
- Конфлікт, що триває, збільшує ризик гендерно-зумовленого насильства (ГЗН), особливо для дівчат-підліток. Фактори, що на це впливають, включають обмежений доступ до освіти, посилену військову присутність та збільшення домашніх обов'язків для дівчат, оскільки чоловіки в багатьох родинах мобілізовані. Звіти свідчать про зростання кіберпереслідувань та експлуатації, і водночас брак доступу до освіти з питань сексуального та репродуктивного здоров'я, що далі посилює вразливість.
- Емоційний тягар війни є важким і впливає як на дітей, так і на дорослих. Дуже поширений високий рівень тривожності та дистресу, особливо серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та сімей військових. Дуже помітна тривога за безпеку та благополуччя дитини. Ізоляваність від традиційних мереж підтримки та соціальна стигма навколо послуг психічного здоров'я перешкоджає доступу до необхідної психологічної підтримки.

- Переміщені люди стикаються зі значними труднощами у забезпеченні стабільного та доступного житла і часто покладаються на тимчасові рішення — наприклад, знаходять притулок у місцевих мешканців або у пошкоджених будинках. Фінансова скрута, посилена підвищенням цін на оренду житла та скасуванням виплат тимчасово переміщеним особам (для осіб, які після зміни законодавства більше не мають права на виплати ВПО), змушує багатьох людей повертатися або жити у складних умовах. Ця нестабільність викликає посилення тривоги та непевності серед переміщеного населення, особливо впливаючи на вразливі групи населення, як-от люди старшого віку та самотні матері та батьки.
- Доступ до медичних послуг залишається критичною проблемою для сімей, особливо для людей старшого віку та людей з інвалідністю. Відсутність спеціалізованих послуг ще більше впливає на вразливі категорії населення та призводить до посилення їхньої залежності від членів сім'ї в питаннях догляду. Фінансова скрута, особливо після скасування виплат для ВПО, призвела до того, що багатьом дедалі важче оплачувати необхідні медичні послуги, що збільшує ризики для здоров'я та соціальну ізоляцію. Крім того, через страх перед призовом до армії багато чоловіків не звертаються за медичними послугами, що поглиблює існуючі проблеми у сфері здоров'я.

Методологія

Дані моніторингу соціально-правового захисту збираються за допомогою змішаної методології, у тому числі особистих опитувань домогосподарств, інтерв'ю з ключовими інформаторами (КІ), обговорень у фокус-групах (ОФГ) та безпосередніх спостережень. Звіт також відображає дані моніторингу соціально-правового захисту, що проводився на рівні спільноти Кластера соціально-правового захисту за підтримки DRC та інших партнерів з використанням структурованих інтерв'ю з КІ. Розмаїття методів збору даних дозволяє отримувати більш детальну інформацію та глибше розуміти сприйняття окремими людьми та групами їхніх потреб та можливостей. Цей збір даних та інформації доповнюється оглядом вторинних даних та обміном інформацією під час координаційних нарад на місцевому, регіональному та національному рівні.

Рисунок 1. Розподіл респондентів домогосподарств за переміщенням

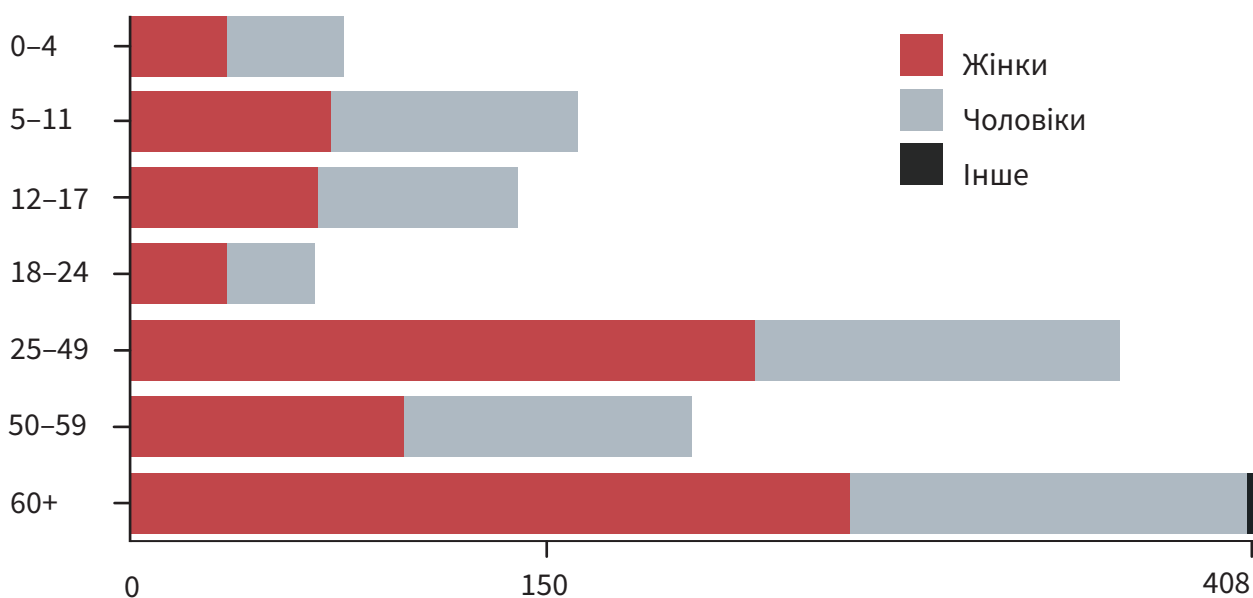
Не переміщена особа	322	64.7%
Внутрішньо переміщена особа	130	26.1%
Особа, котра повернулася	44	8.8%
Біженці	2	0.4%

Заходи соціально-правового захисту DRC мають на меті підтримку різних груп населення, у тому числі переміщених, непереміщених людей і тих, хто повернувся додому, які безпосередньо страждають від поточного військового конфлікту як у сільській, так і в міській місцевості.

У період з 1 липня по 30 вересня 2024 року команди з питань захисту DRC обстежили 498 домогосподарств, що відповідає 1 341 особі. Більшість опитаних домогосподарств - це постраждалі непереміщені особи (65% - 322 респонденти). 26% (130 респондентів) були ВПО, а 9% (44 респонденти) - репатріантами. Загалом 99% опитаних осіб були громадянами України, 58% - жінки, а середній вік опитаних осіб становив 42 роки.

Цей звіт також відображає дані, отримані під час однієї швидкої оцінки потреб у соціально-правовому захисті, проведеної в Дніпропетровській області після ескалації бойових дій у Донецькій області та подальшої евакуації, а також швидкої оцінки ГЗН, проведеної в Харківській області¹. Крім того, було проведено 144 інтерв'ю (включно з 52 інтерв'ю з КІ, проведеними кластером з питань соціально-правового захисту) з представниками місцевої влади, громадських груп та лідерами громад, персоналом місць компактного проживання або транзитних центрів, соціальними та гуманітарними працівниками, а також дані 49 ОФГ з залученням 509 учасників.

Рисунок 2. Розподіл опитаних домогосподарства за віковими та гендерними групами

¹ Швидка оцінка ГЗН, Харківська область, червень 2024, доступна [тут](#).

Оновлення контексту

Ескалація бойових дій та пересування лінії фронту в найбільш уражених областях України мало серйозний вплив на цивільне населення та критичну інфраструктуру, спричинивши нові хвилі переміщень та обмежень гуманітарного доступу. Між 24 лютого 2022 та 29 лютого 2024 Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) підтвердило, що пов'язане з війною насильство спричинило загибель щонайменше 11 743 цивільних людей, і 24 614 людей було поранено. Насильство також спричинило численні пошкодження цивільної інфраструктури, у тому числі руйнацію або пошкодження 1 358 закладів освіти та 580 медичних закладів, що значно ускладнило доступ до таких необхідних послуг, як освіта та медицина². З червня по серпень 2024 різко зросли втрати серед цивільного населення — на 45% порівняно з попередніми трьома місяцями. Більшість цих втрат сталася у східних областях, Донецькій та Харківській, і особливо постраждала остання. Липень був найгіршим місяцем для цивільного населення з жовтня 2022, переважно через масовану атаку російських збройних сил 8 липня, яка була націлена на Київ, Дніпро, Кривий Ріг (Дніпропетровська область) та Київську область.

Атаки на критичну інфраструктуру продовжувалися протягом усього звітного періоду. 26 серпня масштабна атака була спрямована на електропідстанції та мережі електропередач атомних електростанцій, що призвело до широкомасштабних перебоїв з електропостачанням по всій країні. Сільське населення постало перед труднощами доступу до прісної води для поливу через брак електроенергії для водяних насосів. Атаки також вплинули на персонал та активи гуманітарних організацій, порушивши діяльність у багатьох регіонах країни — від Сумської області на півночі, Харківської та Донецької області на сході до Херсонської області на півдні — таким чином перешкоджаючи гуманітарним організаціям надавати допомогу³.

Хоча бойові дії тривали уздовж усієї лінії фронту, російські війська поступово перенесли свої наступальні операції з півночі Харківської області в Донецьку, що привело до посилення боїв у цьому регіоні та відповідно збільшенню жертв серед цивільного населення. В результаті постійних наступів російських збройних сил українська влада в середині серпня ініціювала примусову евакуацію сімей з дітьми з Покровська та прилеглих територій. 6 серпня регулярні підрозділи Збройних сил України перетнули кордон і здійснили вторгнення в Курську область Росії, яка межує з Сумською областю України. Нещодавнє посилення боїв у цьому регіоні спричинило примусову евакуацію по обидва боки кордону⁴. З боку України примусова евакуація була оголошена у 23 населених пунктах п'яти громад. До кінця вересня було евакуйовано 35 000 людей, причому через ескалацію конфлікту влада планує розширення евакуаційних заходів на інші населені пункти.

² Поводження з полоненими та оновлення даних щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 червня 2024 – 41 серпня 2024, УВКПЛ, доступно [тут](#).

³ Звіт щодо ситуації в Україні, 7 жовтня 2024, ОСНА, доступний [тут](#).

⁴ Поводження з полоненими та оновлення даних щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 червня 2024 – 41 серпня 2024, УВКПЛ, доступно [тут](#).

Головні ризики та потреби соціально-правового захисту

Свобода і право на вільне пересування

Вимушене переміщення

В серпні 2024 року Міжнародна організація з міграції оцінила, що в Україні проживають 3 669 000 фактично внутрішньо переміщених людей та 4 396 000 людей, що повернулися додому. Області, які приймають найбільше переміщених людей — це Харківська (467 000, 13%) та Дніпропетровська (455 000, 12%). Найбільша частка переміщених людей походить з Донецької області (24%). Найбільший потік переміщення всередині області визначений у Донецькій (90%), Харківській (85%) та Запорізькій (83%) областях⁵. Примітно, що Харківська область має найвище співвідношення переміщених людей до непереміщених, де 18% є зареєстрованими ВПО. На ситуацію щодо переміщення, окрім погіршення безпекової ситуації, впливають кілька факторів: зруйноване житло, брак необхідних послуг та обмежені можливості для отримання засобів до існування. КІ у східних областях повідомляють, що молоде населення виїжджає у пошуках безпеки та кращих можливостей працевлаштування, а старші люди бажають залишатися біля своїх домівок, незважаючи на ризики.

“ Хай як нам важко, але ми залишаємось у своїх домівках. Якщо безпекова ситуація сильно погіршиться, тоді будемо вирішувати, що робити далі.

Ключовий інформатор, Дніпропетровська область ”

Як і в попередньому періоді моніторингу, 51% опитаних переміщених людей (51 людина) висловили бажання повернутися до місць постійного проживання. Ключові фактори, які впливають на їхнє рішення, включають покращення безпекової ситуації та припинення бойових дій (65%, 33 людини), відремонтоване житло (47%, 24 людини) та відновлена інфраструктура (24%, 12 людей). Ключовий інформатор з Оскільської громади Харківської області зауважив, що значна кількість людей, які виїхали під час російської окупації, повернулися до своїх селищ після відновлення контролю українського уряду на цих територіях і мали намір відремонтувати свої будинки. Однак масивна лісова пожежа змусила їх знову евакуюватися за підтримки соціальних служб та місцевої влади. З іншого боку, 47% внутрішньо переміщених людей повідомили, що вважають за краще залишатися в їхньому теперішньому місці проживання, зазначивши, що основними факторами, які сприяють їхній інтеграції, є доступ до можливостей працевлаштування, безпечного й гідного житла та необхідних послуг.

Коли безпекова ситуація дозволяє, внутрішньо переміщені люди намагаються відвідати свої домівки в зонах активних бойових дій, щоби перевірити своє майно та здійснити термінові ремонтні роботи.

⁵ «Звіт щодо внутрішнього переміщення в Україні, Опитування загального населення, раунд 17», Міжнародна організація з міграції, серпень 2024, доступний [тут](#)

Рисунок 3. Наміри за статусом переміщення

Внутрішньо переміщені особи

Повернутися до місця постійного проживання	57	52.4%
Інтегруватися в місцеву громаду	49	45.0%
Переїхати до іншої області України	3	2.8%

Не переміщені особи

Планують залишитись на місці свого звичайного проживання	313	98.4%
Переїхати до іншої області України	3	0.9%
Переїхати до іншої країни	2	0.6%

Біженці і особи, які повернулись

Планують залишитись на місці свого звичайного проживання	43	97.7%
Переїхати до іншої країни	1	2.3%

В зонах, близьких до активних бойових дій, таких як селища у прифронтових громадах Дніпропетровської області, з'явилася закономірність, що місцеві мешканці воліють залишатися вдома вдень, а вночі переїжджають у безпечніші прилеглі громади.

Війна також посирила розділення в сім'ях: 18% домогосподарств повідомили, що члени сім'ї живуть окремо. Багато переміщених сімей розділилися: чоловіки та старші члени сім'ї залишилися вдома, а молодші члени сім'ї та матері з дітьми виїхали. Розділення зумовлене занепокоєннями щодо майна та економічним тиском, а також, в деяких випадках, мобілізацією. В ОФГ, проведених у південних областях, переміщені люди описують свій досвід розділення сім'ї через війну як найбільшчий аспект переселення. Багато хто втратив зв'язок із близькими людьми, що посилює відчуття самотності та безпорадності, особливо через відсутність підтримки з боку родичів, що залишилися на небезпечних територіях. Цей емоційний тягар ще посилюється невпевністю щодо своєї подальшої долі та безпеки близьких людей, додаючи стресу та ускладнюючи їхню адаптацію до нових умов проживання.

“ Сім'ю довелося розділити, чоловік та батьки залишилися, щоб доглядати за домом та худобою.

Ключовий інформатор, Сумська область ”

“ Мій чоловік залишився вдома, щоб доглядати за будинком.
Старший син також залишився, переважно через ризик мобілізації.

Ключовий інформатор, Сумська область ”

У східних областях спостерігається цікава тенденція повернення додому тих, хто виїхав на початку 2022 року. КІ з Томаківської громади Дніпропетровської області повідомляє, що більшість мешканців, які виїхали в країни Європи, тепер повернулися. У селищах, як-от Кисличувата (Томаківська громада) та Софіївка (Софіївська громада) Дніпропетровської області, повернулися майже всі, хто виїжджав. КІ з Кисличуватої зауважив, що багато місцевих мешканців, зареєстрованих як ВПО, повертаються додому, щойно отримують доступ до адекватного житла, і що головною причиною є припинення виплат для ВПО, оскільки за новим законодавством, введеним у березні 2024 року, значна кількість ВПО тепер не має права на виплати. В Чернігівській області люди, що повертаються додому, опиняються у складних умовах через обмежений доступ до працевлаштування та тривогу щодо безпекової ситуації. Незважаючи на ці труднощі, втома від переміщення змушує багатьох людей повертатися. Однак, посилення бойових дій, яке спостерігається в Сумській області, та страх перед повторною окупацією територій Чернігівської області впливають на рішення людей про повернення.

Евакуації

З 15 серпня через ескалацію бойових дій на лінії фронту в Покровську та прилеглих територіях проводяться активні евакуаційні заходи. План евакуації в Донецькій області значно ускладнився, оскільки 5 вересня через погіршення безпекових умов залізнична станція в Покровську закрилася для цивільного населення. Тисячі людей, у тому числі діти, залишаються в місті, в той час як евакуація відбувається з залізничної станції Павлоград, розташованої в 100 кілометрах на захід від Покровська. Відтоді місцева адміністрація відповідає за організацію автобусного маршруту для цивільних осіб, які бажають евакуюватися, хоча евакуація, що проводиться волонтерами, продовжує працювати з обмеженими можливостями. Учасники ОФГ з Добропілля, місцевості у Донецькій області, повідомляють, що через можливість майбутніх обстрілів місцева влада рекомендує евакуюватися сім'ям з дітьми та людям з інвалідністю. Втім, нестабільність та невизначеність умов проживання в новому місці утримує від виїзду як місцеве населення, так і переміщених людей, навіть попри страх подальшого посилення воєнних дій. Деякі респонденти з Донецької області висловили занепокоєння через можливу необхідність знову евакуюватися, посилаючись на непередбачуване переміщення лінії фронту. Інші виявили небажання переселятися або евакуюватися через відсутність інформації щодо потенційних маршрутів та кінцевих пунктів переміщення.

Учасники фокус-груп та ключові інформатори повідомляють про значні труднощі евакуаційного процесу. Значна кількість евакуйованих людей зазначає погану організацію та неналежне інформування щодо евакуаційного процесу: часто критично важлива інформація (у тому числі пункти прибуття та час) повідомлялася лише через дві години після відправлення. Це створювало труднощі для тих, у кого немає машини, людей з низькою мобільністю та людей старшого віку, які живуть самі. Крім того, існування кількох гарячих ліній для різних груп населення не сприяє швидкому зв'язку з евакуаційними службами, а відсутність стабільного мобільного зв'язку заважає комунікації.

Хоча для бажаючих евакуюватися існує достатньо варіантів транспортування, люди з інвалідністю все ж мають труднощі з тим, щоби знайти доступний транспорт. Приблизно половина опитаних евакуйованих людей, шукали можливості самостійної евакуації, посилаючись на обмеження щодо багажу в організованому транспорті та відсутність вчасної інформації щодо часу відправлення. В сільській місцевості неможливість перевезти домашніх тварин та сільськогосподарське обладнання створили додаткові труднощі щодо рішення про евакуацію. Люди, що скористалися евакуацією під керівництвом уряду, отримували кращу підтримку та інформацію щодо можливостей житла, в той час як ті, хто евакуювався самостійно, часто залишалися без підтримки. Крім того, нещодавні зміни стосовно виплат ВПО в поєднанні з труднощами працевлаштування та підвищенням цін на житло знизили фінансові можливості, що призвело до ще більшої залежності від гуманітарної допомоги⁶.

Ескалація бойових дій у прикордонних громадах Сумської області призвела до нової хвилі евакуації: евакуйовані люди зазначають, що обстріли в серпні 2024 року значно більш інтенсивні та руйнівні, ніж у минулі роки. Учасники фокус-групи зі Свеси повідомили, що їх примусили до евакуації невинні обстріли, через які залишатися було вже неможливо. Багато евакуйованих сказали, що виїхали самостійно за кілька днів до посилення обстрілів, в той час як ті, хто залишився, часто зробили це через відсутність фінансових засобів або місця, куди вони могли б виїхати. Деякі евакуйовані повідомляли, що через сильні обстріли кілька днів перебували в підвалі. Постійний страх позбавив їх сну, що призвело до повного виснаження.

“ Я виїхав із Юнаківки 6 серпня у своїй машині. Коли вранці почався безперервний обстріл КАБами, стало зрозуміло, що треба пакувати речі. Я це зробив швидко, адже часу не було.

Ключовий інформатор, евакуйований, Сумська область ”

“ Перш ніж виїхати, ми з дружиною провели 4 дні в підвалі. Були постійні обстріли, мінометні та артилерійські, дронами та КАБами.

Ключовий інформатор, евакуйований, Сумська область ”

Місцева влада Сумської області з 7 серпня кілька разів віддавала наказ щодо примусової евакуації, яка стосувалася 23 населених пунктів у п'яти громадах (Краснопільська, Миколаївська, Юнаківська, Хотинська та Миропільська). Ці евакуаційні заходи переважно стосувалися вразливих груп населення, у тому числі сімей з дітьми, людей старшого віку та людей з інвалідністю. До 26 вересня з районів високого ризику було евакуйовано понад 35 000 людей, у тому числі 5 000 дітей. Однак евакуаційний процес постав перед значними труднощами. КІ наголошували на необхідності кращого інформування щодо прав евакуйованих, підкреслюючи критичну необхідність кращого розповсюдження інформації, щоби підвищити обізнаність серед переміщених людей.

“ Ми потребуємо більше інформації про те, куди їхати та що робити в Сумах.”

Ключовий інформатор, евакуйований, Сумська область ”

⁶ Швидка оцінка соціально-правового захисту, «Евакуація з Донецької області». Дніпропетровська область, вересень 2024 р.

Багато евакуйованих приїхали в Суми розгублені та непевні у своїх наступних кроках і потребували порад та доступних послуг і допомоги. Це підкреслює нагальну потребу у комплексних системах інформації та підтримки для евакуйованих людей, які допоможуть їм задовольнити негайні фізичні потреби та впоратися з психологічним тягарем переміщення.

“ Вдома люди налякані через обстріли та присутність військової техніки. А тут, у Сумах, вони розгублені. Їм потрібна інформаційна підтримка щодо того, що робити далі.

Ключовий інформатор, евакуйований Сумська область ”

Самоізоляція та обмеження пересування

Ключові інформатори та учасники ОФГ в усіх досліджуваних областях продовжують наголошувати, що зміни в законі про мобілізацію значно обмежили пересування та доступ до необхідних послуг для чоловіків призовного віку, багато з яких переховуються та обмежують свою публічність, аби не бути затриманими представниками військової влади. Звичні заняття, як-от закупи в магазинах або візити до лікаря, почали викликати занепокоєння, оскільки чоловіки бояться стикнутися з представниками ТЦК (територіальних центрів комплектування). Ключові інформатори та учасники ОФГ у Чернігівській області висловили також занепокоєння щодо неадекватного застосування закону про мобілізацію, при якому деякі групи, як-от сільські мешканці, стикаються з більш суворим застосуванням цього закону, ніж інші.

“ Сільське населення страждає найбільше, тому що тут усі всіх знають, і сховатися неможливо. У селах ситуація катастрофічна. Там не вистачає людей, і жінкам доводиться брати на себе більше роботи, тому що чоловіки пішли воювати.

Ключовий інформатор, Чернігівська область ”

Учасники ОФГ у Дніпропетровській області висловили занепокоєння примусовою мобілізаційною тактикою, яка застосовується ТЦК, у тому числі доставку повісток на вихідних, коли чоловіки вдома, а також випадками насильного повернення поліцією до ТЦК чоловіків після їхнього ухилю від призову. Крім того, повідомляють про незаконні практики, як-от ігнорування медичною комісією попередніх медичних записів та випадків, коли чоловіки з серйозними захворюваннями, такими як інсульт, були мобілізовані, і внаслідок цього зазнали поранення через нехтування своїм здоров'ям. Багато чоловіків не наважуються подавати в суд проти несправедливості, побоюючись, що це може призвести до призову або посиленого нагляду з боку влади. Цей страх заважає людям оскаржувати накази про мобілізацію або звертатися до суду. Складність закону про мобілізацію в поєднанні з непослідовністю його застосування місцевою владою сильно ускладнює розуміння системи законів людиною, яка не має адекватної правової допомоги. Багато людей не знають своїх прав та каналів, через які вони можуть відстоювати справедливість.

Посилення мобілізаційних заходів продовжує підтримувати постійну атмосферу страху для чоловіків призовного віку та їхніх родин.

Ключовий інформатор з Чернігівської області сказав, що чоловіки живуть у постійному страху, тривозі та депресії, переховуючись удома та уникаючи повсякденних занять, щоби уникнути затримання. Багато чоловіків звільняються з робіт, що дедалі більше дестабілізує економічну ситуацію родини та спричиняє фінансову напругу. Чоловіки також побоюються, що їхні роботодавці можуть передати їхні персональні дані військовим органам, що посилює страх отримання повістки. Вплив на жінок також є серйозним, оскільки уникнення чоловіками публічності через закон про мобілізацію накладає на жінку весь тягар забезпечення родини та фінансову відповідальність.

“ Мій чоловік наразі не працює, тому що він уникає мобілізації, тож я мушу працювати попри сьомий місяць вагітності.

Учасниця ОФГ, Чернігівська область ”

“ Жінки бояться за своїх чоловіків та синів. Вони бояться, що тих відправлять на війну та вб'ють.

Учасниця ОФГ, Чернігівська область ”

Багато людей вдаються до негативних механізмів подолання труднощів, як-от пошук відстрочки через неформальну опіку чи догляд, а також хабарництво з метою ухилитися від призову. Також чоловіки уникають медичних послуг, аби не бути виявленими, що призводить до позбавлення медичної допомоги у випадку хвороб. Психологічна напруга, пов'язана з мобілізацією, також сприяє зростанню домашнього насильства, зловживання психоактивними речовинами, ризикованої поведінки і навіть самоушкодження, у тому числі нанесення собі травм з метою уникнути призову до армії. Ключовий інформатор в Сумській області повідомив про випадки самострілів та зазначив, що психологічний тягар став непосильним.

“ Зростаюча напруженість у суспільстві штовхає людей до використання як законних, так і незаконних стратегій для ухилення від призову.

Ключовий інформатор, Дніпропетровська область ”

Життя, безпека та захист

Відчуття безпеки

В усіх досліджуваних областях 34% респондентів (157 людей) повідомили про вкрай погане відчуття безпеки, причому більшість (94%, або 147 людей) пов'язують це насамперед з обстрілами або загрозою обстрілів. Хоча цей показник зменшився на 1% порівняно з попереднім періодом моніторингу, відчуття незахищеності помітно вище в міських домогосподарствах (44%) порівняно з сільськими (30%). Зокрема, відчуття безпеки є особливо низьким у Запорізькій та Миколаївській областях, де 60% та 63% респондентів відповідно висловили відчуття небезпеки, що значною мірою пов'язано зі збільшенням кількості обстрілів протягом моніторингового періоду.

Рисунок 4. Фактори, що впливають на відчуття безпеки

Бомбардування/обстріли або загроза обстрілів	147	93.6%
Міни або забруднення боєприпасами які не вибухнули	16	10.2%
Присутність збройних сил або силових структур	10	6.4%
Інше	6	3.8%
Напруга всередині громади	4	2.5%
Битви між збройними силами або силовими структурами	2	1.3%
Кримінал	1	0.6%
Ризики сексуального насилля та експлуатації	1	0.6%

Безпекова ситуація в Сумській області значно погіршилася через триваючий конфлікт між Збройними силами України та Російськими військами (РФ), особливо після військового вторгнення Збройних сил України до Курської області Росії 6 серпня. Ця операція спричинила значне збільшення кількості транскордонних нападів з боку РФ, що призвело до безпрецедентної кількості інцидентів, зафіксованих протягом звітного періоду. У серпні інтенсивність конфлікту досягла найвищої точки з початку 2022 року, коли значно зросла кількість обстрілів у кількох громадах, зокрема Краснопільській, Великописарівській та Білопільській. Ці обстріли із застосуванням артилерії, авіації та ракетних ударів призвели до жертв серед цивільного населення та значної шкоди інфраструктурі, особливо в місті Суми, де також було порушено роботу НУО. Ситуація залишалася критичною і у вересні, продовжувалися напади на енергетичні об'єкти, що ставило під ще більшу загрозу цивільне населення та завдавало шкоди життєво важливим об'єктам інфраструктури.

Інтерв'ю з ключовими інформаторами свідчать про підвищене відчуття незахищеності серед евакуйованих у Сумах. Незважаючи на переїзд у безпечніше, як вони сподівалися, середовище, багато хто продовжує відчувати себе в небезпеці через постійні тривоги, обстріли та авіаудари. Постійна загроза, навіть у тимчасових місцях проживання, залишила евакуйованих у стані страху і дистресу, а отримані травми від життя під постійною загрозою насильства продовжують впливати на них, навіть після переміщення.

“ Люди не відчують себе тут у безпеці. Спочатку, коли було спокійно, було легше. Але зараз лунають вибухи. Дорослі і діти бояться.

Ключовий інформатор, евакуйований, Сумська область ”

“ Люди не відчують себе в безпеці в Сумах через постійні сигнали тривоги, обстріли керованими авіабомбами та авіаудари. Вони поспішають до укриттів, коли лунає сигнал тривоги.

Ключовий інформатор, евакуйований, Сумська область ”

“ Тут теж не спокійно. Тут теж бувають вибухи. Втім, вдома теж було страшно. Вдома, коли прилітає снаряд, ти не встигаєш сховатися. Треба просто впасти на землю.

Ключовий інформатор, евакуйований, Сумська область ”

У східних областях, таких як Харківська та Донецька, близькість до лінії фронту ще більше впливає на відчуття безпеки. Учасники фокус-груп і ключові інформатори наголошували на постійній загрозі обстрілів, артилерійських обстрілів і можливості евакуації, що змушує багатьох людей відчувати себе незахищеними. Страх перед знищенням майна та мародерством у поєднанні з травматичним досвідом попередніх евакуацій призвів до того, що дехто не бажає залишати свої домівки, а інші не наважуються повертатися після переміщення.

“ Безпека — це не чути постійні вибухи та артилерійські обстріли.

учасник ОФГ, Харківська область ”

Доступ до безпечних укриттів залишається критично важливим питанням у цих областях, оскільки неналежні бомбосховища роблять мешканців вразливими. Незважаючи на наявність систем протиповітряної оборони, багато людей залишаються вдома під час обстрілів, оскільки звикли до звуків вибухів.

“ У громаді є система оповіщення про повітряні нальоти та бункери. Але люди майже не користуються ними, бо звикли до вибухів і почуваються безпечніше вдома.

Ключовий інформатор, Харківська область ”

Відсутність систем оповіщення у віддалених районах Дніпропетровської та Запорізької областей створює значні труднощі в оповіщенні мешканців про ракетні обстріли та наданні своєчасної інформації про безпеку. У цих регіонах люди переважно покладаються на мобільний додаток Telegram для отримання сповіщень, але це створює бар'єр для тих, хто не має новітніх мобільних телефонів, на які можна встановити додаток, або у випадку перебоїв з мобільним зв'язком.

Найбільш надійним та ефективним методом оповіщення залишаються гучномовні системи. У Гречаноподівській громаді Дніпропетровської області місцевий голова повідомив, що наразі встановлюється система оповіщення про повітряну небезпеку. Спочатку мешканці виступали проти використання тих самих гучних сирен, що й у містах, побоюючись, що це посилить їхній стрес і занепокоєння. Однак після консультацій з громадою було вирішено, що гучномовці будуть використовуватися для сигналізації про початок і кінець оповіщення. Як зазначив голова громади: "Враховуючи часті тривоги в нашому регіоні та існуючу стурбованість, гучна сирена могла б ще більше погіршити психологічне самопочуття людей. Встановлення гучномовців, після схвалення громади, є збалансованим і безпечнішим рішенням».

У Чернігівській області присутність військовослужбовців у місцевих селах також посилює відчуття незахищеності, оскільки мешканці побоюються, що військові бази можуть стати цілями для російських ударів, а цивільне населення, особливо жінки та діти, наражаються на більший ризик через потенційне зростання насильства та негативні механізми подолання труднощів у середовищі військовослужбовців.

Гендерно зумовлене насильство

Експрес-оцінка ризиків Гендерно зумовлене насильство (ГЗН), з якими стикаються дівчата-підлітки в Дніпропетровській, Запорізькій та Чернігівській областях, показала, що конфлікт, який триває в Україні, обмежений доступ до офлайн-освіти, посилення військової присутності та мобілізація чоловіків з родин значно підвищили ризик ГЗН для дівчат-підлітків. В адміністративних центрах Дніпропетровської та Запорізької областей є місця для відпочинку та спортивні клуби, але в менших селах цих ресурсів бракує. Це призводить до того, що дівчата-підлітки не мають постійних місць для спілкування, що може посилити їхню ізоляцію та вразливість до ГЗН. Часті обстріли та видима військова присутність у прифронтових громадах призвели до підвищеної тривожності, стресу та страху серед дівчат-підлітків. Це емоційне напруження робить їх більш вразливими до експлуатації та насильства, оскільки вони відрізані від підтримки однолітків та соціальних мереж. Піклувальники, які брали участь у фокус-групах у Чернігівській області, висловили занепокоєння щодо негативного впливу конфлікту на добробут підлітків, зокрема через те, що навчання онлайн може призвести до ізоляції та зменшення соціальної взаємодії. Надавачі послуг зазначили, що підлітки, які відчувають підвищений стрес і тривогу, часто вдаються до нездорових механізмів подолання, таких як куріння, розлади сну та харчові розлади.

Поєднання ізоляції та залежності від онлайн-спілкування також призвело до збільшення кількості випадків ГЗН за допомогою технологій, включаючи випадки сексуальних домагань через соціальні медіа-платформи, коли підлітки-учасники ОФГ повідомляли про отримання неприйнятних повідомлень від старших чоловіків, у тому числі військовослужбовців. Відсутність комплексної освіти з питань сексуального та репродуктивного здоров'я (СРЗ) є ще одним фактором, що підвищує ризики ГЗН. Багато дівчат покладаються на Інтернет для отримання інформації про СРЗ через недостатнє висвітлення цих тем у школах. Такий непостійний доступ до достовірної інформації залишає їх погано поінформованими про свої права і про те, як пом'якшити проблеми домагань і насильства та реагувати на них, а також наражає їх на ризик небажаної вагітності та інфекцій, що передаються статевим шляхом.

Тягар домашніх обов'язків також зростає для дівчат, особливо в сім'ях, де чоловіки мобілізовані. У таких випадках дівчатка перебирають на себе значні обов'язки, що наражає їх на небезпеку експлуатації та насильства. Учасники ОФГ у Чернігівській області також підкреслили підвищений ризик жорстокого поводження з дітьми через емоційне вигорання опікунів.

Дані свідчать про те, що люди, пов'язані зі збройними силами, зазнають унікальних стресів, які можуть посилювати фактори вразливості та сприяти зростанню насильства з боку інтимного партнера (НІП). У Харківській області жінки повідомили, що чоловіки, які повертаються з фронту, виглядають «психічно зломленими» і виявляють більшу агресію до своїх дружин, ніж до конфлікту або мобілізації. Ця агресивна поведінка часто посилюється вживанням алкоголю. Учасники ОФГ у Миколаївській області поділилися історією сім'ї, де чоловік повернувся з війни з важкими психологічними травмами. Не маючи доступу до спеціалізованої допомоги та підтримки в соціальній реінтеграції, він звернувся до алкоголю, що погіршило його стан і призвело до спалахів агресії, особливо по відношенню до його матері, яка тепер боїться за свою безпеку. У той час як травми, пов'язані з конфліктом, і труднощі реінтеграції призводять до соціальної ізоляції, підвищеної напруженості та агресивної поведінки, значне емоційне навантаження лягає на родичів, особливо на жінок, які часто беруть на себе основний тягар цієї психологічної боротьби. Так само в Чернігівській області обмежений доступ чоловіків до робочої сили в поєднанні з фінансовими труднощами призвів до збільшення кількості сімейних конфліктів, що спонукає деяких чоловіків вдаватися до негативних стратегій подолання труднощів, які можуть сприяти НІП. В одній з громад Чернігівської області місцева влада повідомила про триразове збільшення кількості звернень за підтримкою від постраждалих від ГЗН порівняно з попереднім роком, що значною мірою пов'язано з поверненням колишніх та активних учасників бойових дій. Однак громада стикається з гострою нестачею місць для притулку та спеціалізованих служб підтримки для постраждалих.

Крім того, в усіх досліджуваних областях військова присутність на територіях, що постраждали від конфлікту, безпосередньо підвищила ризики сексуальних домагань, насильства та експлуатації, в тому числі для дівчат-підлітків. У Харківській області надходили повідомлення про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, коли жінки піддавалися сексуальній експлуатації з боку чоловіків-членів громади та солдатів в обмін на роботу або допомогу, поки їхні громади були поза контролем українського уряду. Ключовий інформатор також зазначає, що сексуальна експлуатація продовжується і в громадах, які повернулися під контроль уряду, підкреслюючи, що ці випадки часто залишаються прихованими через пов'язані з ними сором і стигму.

Психологічний стрес

Постійні обстріли, руйнування та переміщення серйозно впливають на громади, особливо у прифронтових районах, і мають серйозні наслідки для їхнього психічного здоров'я та добробуту. Як діти, так і дорослі переживають значний емоційний стрес, що підкреслює нагальну потребу в підтримці психічного здоров'я.

“ **Кожен! Кожен з нас постраждав. Від новонароджених до людей похилого віку, як ми можемо класифікувати страждання?**

Учасник ОФГ, Богодухівський район, Харківська область ”

У Сумській області психологічні збитки є широко розповсюдженими. ВПО, сім'ї військовослужбовців і ті, чий родичі перебувають у полоні, стикаються з підвищеною тривогою, нервозністю та емоційним виснаженням. Співробітник транзитного центру повідомив, що евакуйовані з Білопільської громади відчувають тривогу і страх через постійні обстріли та авіаудари. Інші респонденти поділяють ці занепокоєння, зазначаючи, що сім'ї військовослужбовців відчувають особливу тривогу, особливо коли зв'язок з близькими переривається.

Стрес, пов'язаний з мобілізацією, призводить до довгострокових психологічних наслідків для сімей. Страх мобілізації впливає не лише на чоловіків, але й накладає додатковий тягар на жінок, які тепер стикаються з емоційним і фізичним навантаженням, а також зі зростаючою напруженістю в сім'ї. Жінки беруть на себе більше обов'язків через відсутність або обмеженість пересування чоловіків, чи то через мобілізацію, чи то через власні обмеження.

Жінки беруть на себе більше обов'язків через відсутність або обмеженість пересування чоловіків, чи то через мобілізацію, чи то через власні обмеження.

“ Страх перед мобілізацією не дає чоловікам жити далі.

Учасник ОФГ, Чернігівська область ”

Для ВПО раптова втрата фінансової підтримки стала причиною глибокого емоційного розладу, що призвело до відчуття покинутості та відчуження. Серед ВПО зростає відчуття позбавленості прав, вони відчувають, що їхні потреби залишаються поза увагою держави.

“ Психологічно це важко пережити. Ми залишилися ні з чим, а тут ще й виплати забрали.

Учасник ОФГ, Чернігівська область ”

“ Я вважаю, що я нікому не потрібен. Держава від мене відмовилася.

Ключовий інформатор, Чернігівська область ”

Високий рівень тривожності та інші проблеми з психічним здоров'ям поширені серед усіх демографічних груп через триваючий конфлікт. Особливо сильно страждають діти, у яких все частіше спостерігаються ознаки страху, регресії та поведінкові зміни. Нічні вибухи порушують їхній сон і впливають на емоційну стабільність. Перехід на онлайн-освіту з міркувань безпеки ще більше ізолював їх, а батьки висловлюють занепокоєння щодо соціальних навичок та емоційної вразливості своїх дітей.

“ Діти вже знають, що потрібно ховатися, коли звучить сигнал тривоги. Вони виснажені, не можуть гратися на вулиці, не можуть відвідувати школу. Багато дітей народжуються без батьків, які або воюють, або загинули, або потрапили в полон.

Учасник ОФГ, Сумська область ”

В усіх досліджуваних областях занепокоєння за дітей залишається одним з основних факторів стресу, про які повідомляють респонденти з домогосподарств (40%, 182 людини), одразу після страху бути вбитими або пораненими внаслідок збройного насильства (48%) та занепокоєння про майбутнє (42%).

Дорослі теж страждають. Багато сімей у Донецькій області розійшлися, і жінки залишилися самі піклуватися про дітей, оскільки чоловіки або воюють на фронті, або загинули. Як учасники ОФГ, так і КІ у східних областях відзначили поширені труднощі у прийнятті нової реальності та подоланні невизначеності свого становища. Люди старшого віку, зокрема, стикаються з підвищеним рівнем самотності, особливо ті, хто залишився без членів сім'ї. Ключові інформанти з Миколаївської та Павлоградської громад Дніпропетровської області повідомили про випадки, коли люди старшого віку були покинуті своїми сім'ями, оскільки вони сприймалися як тягар під час переміщення та пошуку житла. Така відмова ще більше ізолює літніх людей, погіршує їхній психологічний стан, перешкоджає соціальній підтримці та обмежує доступ навіть до базових послуг. За словами заступника голови Миколаївської громади: «Є велика проблема з людьми старшого віку. Часто сини та доньки переїжджають разом з батьками, а потім залишають їх у притулках або лікарнях»⁷. Як наслідок, люди старшого віку, які залишилися, все більше залежать від підтримки державних установ або неурядових організацій у сфері соціальних послуг.

“ Емоційні втрати величезні. Ми залишили все — наші домівки, роботу та громади. Важко залишатися позитивним, коли все твоє життя перевернулося.

Учасник ОФГ, Донецька область ”

Хоча гуманітарні організації надають психологічну підтримку в певних районах Харківської та Донецької областей, мало хто з мешканців отримали доступ до цих послуг. В деяких громадах Сумської області, навіть якщо послуги з підтримки психічного здоров'я є доступними, соціальна стигма залишається значною перешкодою. КІ зазначили, що багато людей уникають звернень за психологічною підтримкою через побоювання, що їх вважатимуть хворими на психічні розлади.

“ У людей є упередження, що якщо ти звертаєшся до психолога, ти хворий.

Ключовий інформатор, Охтирська громада, Сумська область ”

“ Часто люди можуть навісити ярлик, що ти ходиш до психолога, отже, ти псих.

Ключовий інформатор, Лебединська громада, Сумська область ”

Стратегії подолання наслідків відрізняються для людей, постраждалих внаслідок конфлікту. Деякі з них занурюються в роботу або соціальну діяльність, інші покладаються на мережі підтримки в спільнотах. Проте стигма, обмежений доступ до послуг, страх звернутись по допомогу продовжують заважати багатьом людям отримувати необхідну підтримку. Учасники в Чернігівській області також вказали, що поганий інтернет та телефонний зв'язок є значними перешкодами в доступі до інформації та послуг.

⁷ Оперативна оцінка потреб у захисті, «Евакуація з Донецької області», Дніпропетровська область, вересень 2024 р.

Це ще більше ізолює людей старшого віку та людей з інвалідністю, посилюючи їхнє відчуття самотності, тривоги та депресії, а також робить ще складнішим для них звернення за необхідною допомогою.

Рисунок 5. Основні фактори стресу

Страх бути вбитим або пораненим через збройне насилля	228	48.3%
Переживання за майбутнє	198	41.9%
Переживання за дітей	187	39.6%
Страх за можливість пошкодження або руйнування майна	128	27.1%
Стрес пов'язаний з переміщенням	66	14.0%
Інше	14	3.0%
Недостатній доступ до спеціалізованих медичних послуг	14	3.0%
Недостатній доступ до базових послуг	11	2.3%
Недостатній доступ до можливостей працевлаштування	11	2.3%
Стигматизація/Дискримінація	8	1.7%
Страх призову до армії	7	1.5%
Сум за членами сім'ї	4	0.8%

Громадянський статус, доступ до засобів правового захисту та правосуддя

Перешкоди для доступу до документації

У досліджуваних областях 21% респондентів домогосподарств (99 людей) повідомили, що стикаються з бар'єрами в доступі до документів. Основними типами документів, яких не вистачає, є національні паспорти, свідоцтва про народження, національні податкові номери та документи на право власності на житло, землю та майно (ЖЗМ).

Хоча цей показник зменшився на 3% порівняно з попереднім періодом моніторингу, ВПО постраждали значно більше: 36% опитаних домогосподарств ВПО вказали на бар'єри в доступі до документів, що на 10% більше, ніж у попередньому періоді. Ця тенденція підкреслює зростаючі проблеми, з якими стикається переміщене населення, в тому числі евакуйоване, у забезпеченні своїх громадянських і майнових прав в умовах триваючого конфлікту. Хоча вартість і тривалість адміністративних процедур залишаються серед основних бар'єрів доступу (42% і 29% відповідно), для 20% респондентів значною перешкодою є відстань або витрати на транспорт, особливо для тих, хто проживає в сільській місцевості, де доступ до транспортних засобів обмежений, а пов'язані з цим витрати можуть стати фінансовим тягарем. Крім того, значним бар'єром залишається брак інформації (про це повідомили 36% респондентів), а потреба в юридичних послугах залишається високою.

“ Існують бар'єри, пов'язані з документами. Наприклад, вартість отримання паспорта. Сюди входить вартість самого документа і вартість транспорту до Охтирки.

Учасник ОФГ, с. Грунь, Охтирський район, Сумська область ”

Бар'єри, пов'язані з відсутністю транспортного сполучення, особливо у віддалених районах, продовжують залишатися значною проблемою, що суттєво обмежує можливості мешканців в отриманні соціальних та адміністративних послуг, у тому числі для отримання необхідних документів. Доступ до соціальних та адміністративних послуг може бути полегшений через місцеві органи влади на рівні старостинських округів, що допомагає мешканцям отримувати необхідні послуги без необхідності подорожувати до віддалених населених пунктів. Наприклад, органи місцевого самоврядування Томаківської, Мирівської, Софіївської та Гречано-Порівської громад Дніпропетровської області, а також Новомиколаївської громади Запорізької області активно працюють над тим, щоб мешканці могли отримати доступ до соціальних виплат, пільг та субсидій через відповідні старостинські округи, використовуючи спеціалізоване програмне забезпечення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери для допомоги мешканцям в оформленні необхідних документів. Однак, хоча мешканці можуть отримувати різні довідки, на цих документах часто відсутня офіційна печатка або підпис. Крім того, багато послуг, включаючи нотаріальні послуги, отримання національного податкового номера та подання заяв на отримання різних видів державної допомоги, вимагають від людей поїздки до населених пунктів. У Харківській та Донецькій областях багато людей змушені їздити до віддалених міст, таких як Харків або Добропілля, щоб отримати доступ до адміністративних та соціальних послуг.

Як і в попередньому періоді моніторингу, 20% респондентів домогосподарств в усіх досліджуваних областях повідомили про відсутність документів на житло, землю та майно (ЖЗМ). У Сумській області цей показник зріс до 27%, що на 13% більше, ніж у попередньому кварталі. Ця проблема ще більш гостро стоїть перед ВПО: 39% повідомили про відсутність документів на житло, що на 28% більше, ніж у попередньому кварталі. Евакуйовані також стикаються з численними юридичними та адміністративними проблемами, особливо при отриманні компенсації за пошкоджене майно та вирішенні питань спадщини, через високі витрати на нотаріальні послуги в поєднанні з втратою документів на право власності.

Доступ до послуг соціального захисту

Притік евакуйованих осіб до Сумської та Дніпропетровської областей суттєво впливає на навантаження на соціальні та адміністративні служби, що призводить до збільшення часу обробки заяв та затримок у наданні послуг. Згідно з інформацією, отриманою від департаменту соціального захисту населення Дніпропетровської області, у селі Просяна Маломихайлівської громади Дніпропетровської області різко зросла кількість новоприбулих осіб та обсяг звернень за соціальними виплатами та субсидіями. У серпні до села Просяна прибуло близько 200 осіб, що становить третину від загальної кількості зареєстрованих ВПО в цьому районі.

“ Мені дуже важко працювати одній, адже населення Просяної становить близько 5 000 осіб. З прибуттям евакуйованих різко зросло навантаження, що спричинило затримки в наданні послуг. Мої обов’язки збільшилися, оскільки я маю обробляти заяви на отримання субсидій, а також приймати новоприбулих ВПО.

Ключовий інформатор, Управління соціального захисту, Маломихайлівська громада, Дніпропетровська область ”

Поправка до Постанови № 332 про виплату допомоги ВПО, яка набула чинності 1 березня, внесла суттєві зміни до схеми виплати допомоги ВПО, що призвело до автоматичного продовження виплат для деяких вразливих категорій ВПО, в той час як інші були зобов’язані перереєструватися, якщо вони відповідали певним критеріям. Це призвело до напливу запитів на перереєстрацію в березні та квітні 2024 року, що в поєднанні з проблемами в Єдиній інформаційній системі соціальної сфери перевантажило служби соціального захисту. У деяких громадах навантаження стало непосильним. Хоча деякі представники управлінь соціального захисту висловлювали занепокоєння щодо потенційного сплеску запитів на перереєстрацію, починаючи з вересня, після закінчення виплат наприкінці серпня, цього не сталося. Уряд продовжив виплати особам, які мають на них право, ще на шість місяців, до лютого 2025 року. Таким чином, ВПО, термін виплати допомоги яким закінчився в серпні, продовжать отримувати свої виплати за умови, що їхні обставини залишаться незмінними.

Нова система виплат також викликала значну плутанину серед ВПО, багато з них не знають про свої права та можливості через погану комунікацію. ОФГ у Чернігівській області показали, що багато ВПО покладаються на неофіційні джерела інформації, такі як канали новин і соціальні мережі, що призводить до непорозумінь і недовіри. Крім того, учасники повідомили, що отримували недостатню підтримку або стикалися з грубим ставленням з боку представників місцевих управлінь соціального захисту, що ще більше ускладнювало їхні спроби зорієнтуватися в системі. Відсутність підтримки та бар’єри, з якими стикаються ВПО, заважають багатьом з них звертатися за правовою допомогою або озвучувати свої проблеми.

Учасники фокус-груп також описали правові процеси, особливо щодо права на отримання допомоги, як складні та недоступні.

“ Є багато порушень і несправедливості. ”

Ключовий інформатор, Чернігівська область

Багатьом ВПО бракує ресурсів або знань для взаємодії з цими правовими механізмами, що обмежує їхній доступ до правосуддя і підживляє довіру до місцевої влади.

Соціальна згуртованість

Люди, які повернулися зі східних областей, повідомили, що зазнали дискримінації під час переміщення в Західній Україні. Під час обговорень у фокус-групах у Донецькій та Дніпропетровській областях вони розповіли, як стикалися з упередженим ставленням при працевлаштуванні, інтеграції в громаду та культурними відмінностями. Багато хто відчував себе небажаним, насамперед через мовні та культурні бар'єри, що змушувало їх почуватися чужими і врешті-решт змусило їх повернутися до східної частини країни. Вони зазначили, що роботодавці на заході часто віддають перевагу місцевим жителям, а не переселенцям, що ще більше ускладнює їхні труднощі з працевлаштуванням.

“ Коли ми вперше евакуювалися на захід, ми стикалися з постійною дискримінацією. Люди там ставилися до нас, як до загарбників, що забирають їхні робочі місця та ресурси. Напруга була нестерпною, і дійшло до того, що нам довелося виїхати. Ми не почувалися як вдома.

Учасник ОФГ, Краматорський район, Донецька область ”

На противагу цьому, учасники ОФГ, проведених у Донецькій області, висловили думку, що відчували себе набагато комфортніше і прийнятніше у східних областях, де вони могли вільно розмовляти звичною мовою, не боячись осуду. Вони вважали, що спільноти на сході краще розуміють їхній досвід і проблеми, пропонуючи підтримку на початковому етапі переміщення. Це відчуття безпеки і спільності в поєднанні з відсутністю стигматизації, з якою вони стикалися на заході, спонукало багатьох повернутися або залишитися в східному регіоні, де вони більше не відчували себе чужими.

“ На сході ми відчуваємося безпечніше і нас більше приймають. Люди тут знають, через що ми пройшли, і не ставляться до нас як до чужинців. Це величезне полегшення.

Учасник ОФГ, Краматорський район, Донецька область ”

“ Кожен знає когось, хто постраждав від війни, тому тут більше емпатії. На тебе дивляться не як на чужинця, а як на людину, яка є частиною громади.

Учасник ОФГ, Краматорський район, Донецька область ”

З іншого боку, напруженість у відносинах між ВПО та приймаючими громадами спостерігалася і в інших регіонах, зокрема, в Миколаївській, Чернігівській та Харківській областях. У Миколаєві конфлікти виникали в таких місцях, як геріатричні пансіонати, де місцеві жителі відчували образу на ВПО, які отримували безкоштовне житло та соціальні виплати, на відміну від місцевих жителів. Це створювало відчуття несправедливості та конкуренції за обмежені ресурси, що ще більше загострювало відносини між двома групами.

У Харківській області, хоча багато приймаючих громад активно підтримували ВПО, в тому числі забезпечуючи їх предметами першої необхідності, такими як одяг та іграшки, час від часу виникала фінансова напруженість і конфлікти. Деякі ВПО не сплачували вчасно рахунки за комунальні послуги, що призводило до суперечок, а також повідомлялося про випадки конкуренції за розподіл гуманітарної допомоги. Таке відчуття конкуренції, якщо його не вирішити, може призвести до ескалації ворожнечі. Крім того, КІ в Харківській області відзначили, що деякі ВПО докладають мало зусиль для інтеграції в місцеву громаду, що ще більше послаблює соціальну згуртованість. Проблемна поведінка, така як продаж гуманітарної допомоги в обмін на алкоголь, також створює довгострокові ризики для соціальної єдності.

Скорочення виплат ВПО ще більше загостило проблеми, з якими стикаються переміщені особи. У Чернігівській області учасники ОФГ відчували себе ізольованими та відчували несправедливе ставлення до себе, багато з них висловлювали розчарування через те, що, на їхню думку, нерівномірно розподілялася допомога. ВПО старшого віку, особливо ті, хто наближається до пенсійного віку, зіткнулися зі значними труднощами у пошуку роботи, що відображає ширший клімат дискримінації, який не враховує їхні особливі потреби. Крім того, деякі неурядові організації змінили свої критерії розподілу гуманітарної допомоги, зосередившись на таких факторах вразливості, як інвалідність або низький рівень доходу, а не на статусі переміщеної особи. Як наслідок, багато новоприбулих ВПО, включаючи евакуйованих, більше не мали доступу до допомоги, на яку вони колись розраховували, що посилює їхні фінансові труднощі та обмежило їхню здатність задовольняти базові потреби. В усіх досліджуваних областях основним фактором стресу, про який повідомляли ВПО, була стурбованість майбутнім: 48% (47 людей) визначили його як основне джерело стресу. Це на 7% більше, ніж у попередньому періоді моніторингу, коли найбільше занепокоєння викликав стрес, пов'язаний з переміщенням.

Базові економічні та соціальні права

Право на житло

В усіх досліджуваних областях 36% домогосподарств висловили занепокоєння щодо своїх житлових умов, причому найпоширенішою проблемою є погані житлові умови (42%). Інтерв'ю КІ в Харківській області показують, що багато постраждалих осіб шукали притулку у місцевих жителів, чиї будинки залишилися неушкодженими, переїхали в порожні будинки або продовжують жити в пошкоджених будинках, де немає основних зручностей. Сильне бажання залишитися в рідних місцях, особливо серед людей старшого віку, зберігається, оскільки вони відчувають, що їм бракує ресурсів або енергії, щоб почати все заново в іншому місці. У Донецькій області житлові умови так само складні: багато будинків пошкоджено або зруйновано, а альтернативного житла немає. Доступ до державної компенсації ускладнений бюрократичними проблемами, зокрема, необхідністю їздити в інші регіони для оформлення документів і високою вартістю транспортних перевезень. Хоча деяким переселенцям вдається знайти тимчасове житло через місцеві органи влади, багато хто шукає тимчасовий притулок самостійно, причому деякі з них живуть без орендної плати, але оплачують комунальні послуги.

“ Після переїзду з Бахмута ми опинилися в злидєнних умовах. Відсутність доступного житла і необхідність платити за комунальні послуги призвели до того, що ми опинилися в скрутному фінансовому становищі. Гуманітарна допомога надходить непостійно, що змушує нас віддавати перевагу першочерговим витратам над іншими потребами.

Ключовий інформатор, Донецька область ”

Рисунок 6. Занепокоєння щодо поточного житла

Умови проживання	74	42.0%
Ризики захисту та безпеки	33	18.8%
Ризик примусового виселення	29	16.5%
Відсутність функціонуючих комунальних послуг	26	14.8%
Відсутність підтримки відновлення житла	21	11.9%
Відсутність чи втрата документів про право власності	15	8.5%
Не інклюзивне для людей з особливими потребами	8	4.5%
Забгато людей/відсутність приватності	5	2.8%
Відсутність з'єднання	5	2.8%

Складнощі з отриманням державної компенсації за пошкоджене або зруйноване житло посилюють житлову кризу. ВПО, зокрема, стикаються зі значними проблемами при оформленні спадщини та документів на право власності. Крім того, програма компенсацій не поширюється на території, що перебувають під окупацією, а компенсаційні комісії, відповідальні за оцінку рівня збитків, не мають доступу до районів активних бойових дій. Наприклад, такі райони, як Червоногирівська та Мирівська громади Дніпропетровської області, де 80% житла потребує ремонту через обстріли, внесені Міністерством реінтеграції до переліку територій, де потенційно або активно ведуться бойові дії. Як наслідок, компенсаційні комісії не можуть отримати доступ до цих територій, що виключає їх з програми «Відновлення» і залишає мешканців залежними від допомоги місцевих органів влади або неурядових організацій.

Реєстр пошкоджень для України (RD4U) допоміг полегшити подачу заяв на отримання компенсації, до якого було подано понад 10 000 заявок на пошкоджене або зруйноване житло⁸. Реєстр, створений для документування всіх відповідних вимог заяв на отримання компенсації, пов'язаних з масштабними збитками, втратами та травмами, спричиненими ескалацією конфлікту, відіграє вирішальну роль у наданні фізичним та юридичним особам, а також державі Україна можливості отримати відшкодування відповідно до норм міжнародного права. Наразі подані позови щодо майна у 621 місті, селищі та селі у 20 регіонах України (19 областях та м. Київ). Найбільша частка позовів припадає на Донецьку область — майже 35%, а серед міст України лідирує Маріуполь, де зареєстровано майже 1 150 позовів. Подати заяву до Реєстру можуть усі українці, чиє житло було пошкоджене або зруйноване — у тому числі ті, хто не зареєстрував своє право власності, не звертався до програми «Відновлення» або чиє житло знаходиться в зоні активних бойових дій або на непідконтрольних уряду територіях.

Як і в попередні періоди моніторингу, ВПО продовжують стикатися зі значними проблемами у забезпеченні житлом після переміщення, насамперед через високу вартість оренди та обмежену наявність доступного або соціального житла. В усіх досліджуваних областях 53% респондентів ВПО (54 людини) висловили занепокоєння щодо їхнього поточного житла, причому основною проблемою є ризик виселення (46%). Це на 18% більше порівняно з попереднім періодом, коли ВПО повідомляли про проблеми, пов'язані з житлом. Зростання цін на оренду житла, спричинене припливом новоприбулих ВПО, ускладнило для багатьох з них пошук доступного та стабільного житла. Брак адекватного житла ще більше посилює фінансову скруту і проблеми з психічним здоров'ям, з якими стикаються ВПО, особливо люди старшого віку, самотні батьки та люди з інвалідністю. Скасування виплат ВПО для багатьох домогосподарств, які раніше мали на них право, збільшило фінансовий тиск, змусивши деякі сім'ї повернутися до небезпечних районів або переїхати до сільської місцевості. Міністерство соціальної політики розробляє програму субсидій на оренду житла, спрямовану на вирішення цих проблем. Програма буде адаптована до конкретних потреб кожної сім'ї ВПО з урахуванням соціальних стандартів житла, рівня доходів та вартості оренди житла. Однак її впровадження ще не розпочато. Програма «Прихисток», створена Постановою Кабінету Міністрів України №333 від 19 березня 2022 року, яка передбачала компенсацію власникам житла, де проживають ВПО, закінчилася в серпні 2024 року, і без нового фінансування багато ВПО стикаються з підвищенням вартості оренди житла та виселенням. У Мирівській громаді Дніпропетровської області понад 300 власників нерухомості взяли участь у програмі, але надана компенсація (450 грн на ВПО) виявилася недостатньою для покриття зростаючих витрат на комунальні послуги, за даними ключового інформатора.

У Сумській області евакуйовані висловили занепокоєння тимчасовим характером розміщення, оскільки багато хто не знав, як довго вони зможуть там перебувати, і побоювалися виселення. Кілька евакуйованих висловили занепокоєння відсутністю чіткої та ефективної комунікації щодо доступних послуг, зазначивши, що вони не знали про тривалість свого перебування в пунктах тимчасового розміщення. Гібридна модель освіти також створює проблеми, оскільки сім'ї потребують стабільного доступу до Інтернету для онлайн-навчання, але їм важко дозволити собі житло, яке б відповідало цим потребам. Стрес, спричинений фінансовою нестабільністю та незадовільними житловими умовами, значною мірою сприяє підвищенню рівня тривожності серед переміщеного населення.

⁸ «Понад 10 000 заяв про пошкодження або руйнування житла подано до Реєстру пошкоджень в Україні», Реєстр пошкоджень в Україні, 1 жовтня 2024 року, доступний за [посиланням](#)

Постачальник послуг у пункті тимчасового проживання підкреслив, що нагадувати мешканцям про те, що їхнє перебування є тимчасовим, викликає дискомфорт. Коли люди звикають до свого оточення і знаходять відчуття спокою, вони часто зустрічаються з раптовими повідомленнями про необхідність шукати альтернативне житло, що додає їм стресу. Представник організації, що надає послуги, наголосив на необхідності того, щоб представники соціального захисту відстежували ситуацію, спілкувалися з евакуйованими щодо їхніх пошуків житла та пропонували реальні альтернативи.

“ Люди можуть жити тут, поки не отримають перші виплати ВПО. Потім вони повинні шукати інше житло. Притулок тимчасовий.

Ключовий інформатор, надавач послуг з тимчасового проживання, Сумська область ”

“ Я задоволений умовами проживання, але хвилююся, де я буду жити, коли мене попросять покинути пункт тимчасового розміщення. Мені не пояснили, скільки часу я можу перебувати в центрі, що робити далі, куди йти, де жити. Ця невизначеність тяжіє над моїми думками

Ключовий інформатор, евакуйований, Сумська область ”

Право на освіту

У Харківській та Донецькій областях діти продовжують навчання онлайн, здебільшого у школах, де вони навчалися до переміщення. Однак, як повідомили ключові інформатори з Харківського та Богодухівського районів Харківської області, не всі сім'ї можуть дозволити собі високошвидкісний доступ до Інтернету, що негативно впливає на якість освіти. Багато дітей для занять використовують свої телефони, що призводить до погіршення їхнього зору.

У Дніпропетровській та Запорізькій областях громади з відносно стабільною безпековою ситуацією планують провести наступний навчальний рік за традиційною очною формою навчання або за гібридною моделлю, залежно від наявності та місткості бомбосховищ. КІ відзначили, що такий комбінований підхід має на меті покращити соціалізацію та комунікацію між дітьми. В обох областях наразі тривають ремонтні роботи з будівництва або модернізації бомбосховищ у шкільних підвальних приміщеннях, щоб забезпечити можливість повернення до очної форми навчання. У місті Томаківка та Гречаноподівській громаді Дніпропетровської області місцева влада з вересня планує запровадити гібридне навчання для кількох класів, хоча значною проблемою залишається брак додаткових гаджетів для учнів. Водночас, конфлікт, що триває, змусив різні громади Дніпропетровської та Запорізької областей переходити на моделі онлайн та гібридного навчання через відсутність належних умов для перебування дітей в шкільних укриттях. Наприклад, у селі Високе Дніпропетровської області учні навчаються онлайн через відсутність бомбосховища. Крім того, деякі діти із сімей ВПО воліють залишатися у своїх рідних школах і навчатися онлайн. Громади з нестабільною безпековою ситуацією планують продовжувати навчання онлайн. Наприклад, у селі Кисличувата Томаківської громади Дніпропетровської області, незважаючи на наявність базового укриття, 130 учнів змушені продовжувати навчання онлайн через часті сповіщення про загрозу безпеці.

Під час фокус-групових дискусій (ОФГ) у селі Сторчове Новомиколаївської громади Запорізької області було озвучено занепокоєння щодо впливу дистанційного навчання на розвиток дітей та тих викликів, з якими стикаються батьки, балансуючи між роботою та доглядом за дітьми. Учасники ОФГ висловили думку, що діти втрачають своє дитинство, проводячи весь час вдома з гаджетами. Деякі матері зазначили, що через дистанційне навчання та непрацюючий дитячий садок вони не можуть працювати, оскільки їм потрібно піклуватися про своїх дітей. Багато з них не мають можливості залишити дітей з бабусями і дідусями, а також не можуть залишити їх самих удома, оскільки дітям потрібна допомога з онлайн-уроками. Серед батьків існує колективна надія, що діти незабаром зможуть повернутися до школи і взаємодіяти зі своїми однолітками.

Право на охорону здоров'я

Доступ до охорони здоров'я залишається значною проблемою, особливо для людей старшого віку, які через інвалідність та обмежений доступ до громадського транспорту мають труднощі з пересуванням. В усіх досліджуваних областях 39% (178) респондентів домогосподарств зазначили, що стикалися з бар'єрами у доступі до послуг охорони здоров'я. Найпоширенішими проблемами були відсутність спеціалізованих медичних послуг (78%), відсутність доступних медичних закладів (31%), транспортні витрати (29%), вартість послуг, що надаються (28%), а також відстань та відсутність транспортних засобів для доступу до існуючих медичних закладів (26%). У сільській місцевості ці проблеми були ще більш вираженими, де 48% респондентів вказали на труднощі з доступом до медичних послуг.

У східних областях первинна медична допомога, як правило, доступна в найближчих містах або центрах компактного проживання. Однак мешканці сільських або ізольованих населених пунктів часто змушені долати довгі відстані, щоб отримати доступ до спеціалізованої медичної допомоги, включаючи консультації та аналізи, адже транспорт і відстань є серйозною перешкодою. Вартість проїзду також залишається значним бар'єром, особливо для людей з обмеженими ресурсами. Крім того, в Дніпропетровській та Запорізькій областях брак сімейних лікарів, аптек та недостатньо обладнаних фельдшерсько-акушерських пунктів залишаються бар'єрами для доступу до медичної допомоги. У таких громадах, як Новомиколаївська та Томаківська Дніпропетровської області, мобільні медичні бригади, створені громадськими організаціями, значно покращили доступ до медичних послуг. Наприклад, щомісячні візити сімейних лікарів до сіл Високе та Томаківка зменшили потребу мешканців самостійно добиратися до медичних закладів. У центрах компактного проживання попит на медичні послуги часто перевищує наявні ресурси, а деякі мешканці не можуть зареєструватися для отримання медичних послуг через перевантаженість системи. Наприклад, у Донецькій області ключові інформатори відзначили, що мешканці часто змушені довго чекати в чергах через підвищений тиск зростання населення. Поінформованість про державні програми охорони здоров'я, включаючи ті, що охоплюють первинну, екстрену та реабілітаційну допомогу, залишається низькою. Учасники ОФГ у Новомиколаївській громаді Дніпропетровської області висловили незадоволення програмою «Доступні ліки», посилаючись на те, що призначені ліки часто є дорогими і не входять до переліку.

Рисунок 7. Бар'єри в доступі до послуг охорони здоров'я

Відсутність спеціалізованих медичних послуг	143	74.5%
Вартість наданих послуг/ліків	62	32.3%
Вартість поїздки до медичних закладів	59	30.7%
Відсутність доступного медичного закладу	56	29.2%
Відстань — нестача засобів пересування, щоб дістатися до медичних закладів	52	27.1%
Відсутність/дефіцит медикаментів	21	10.9%
Ризики безпеки пов'язані з доступом/перебуванням в медичному закладі	6	3.1%
Тривалий час очікування	4	2.1%
Не доступність для людей з особливими потребами	4	2.1%
Інше	3	1.6%

Спеціалізовані послуги для людей старшого віку та людей з інвалідністю, включаючи догляд на дому, гериатричну допомогу та допомогу життя, залишаються переважно недоступними. У південних областях КІ підкреслили відсутність спеціалізованої допомоги для цих груп населення, що в поєднанні з нестачею соціальних працівників погіршило їхнє становище. Як наслідок, догляд за ними часто лягає на плечі родичів або сусідів. Крім того, через бар'єри в доступі до послуг, громадських закладів та можливостей працевлаштування поширеною є соціальна ізоляція, що ще більше обмежує їхнє залучення до суспільного життя. Ключовий інформант з Мирівської громади Дніпропетровської області підкреслив нагальну потребу в паліативній допомозі, яка передбачає медичну, психологічну та соціально-побутову підтримку для покращення якості життя людей з тяжкими захворюваннями. Багато з цих людей страждають від занедбаності через відсутність мобільної паліативної допомоги, яка б дозволила їм отримувати лікування та підтримку у власних домівках.

Громада стикається зі значними труднощами у вирішенні цього питання, оскільки вона бореться з обмеженими фінансовими ресурсами та нестачею фахівців для надання паліативної допомоги на дому.

Багато чоловіків уникають звернення за медичною допомогою через страх призову до армії, оскільки місцеві відділи ТЦК часто розташовані поблизу лікарень. Це утримує багатьох чоловіків від доступу до основних медичних послуг, навіть якщо вони мають серйозні захворювання, що ще більше підвищує ризики для здоров'я серед цієї групи населення. Доступ ВПО до медичних послуг погіршився через скасування виплат ВПО. Не маючи цих виплат, дедалі більша кількість ВПО не в змозі оплачувати зростаючі витрати на охорону здоров'я, що залишає їм небагато варіантів для вирішення своїх медичних потреб.

Ця фінансова скрута змусила багато сімей застосовувати механізми подолання, такі як зменшення споживання продуктів харчування та скорочення необхідних медичних витрат.

“ **Однієї лиш пенсії не вистачає.**

Ключовий інформатор,
Чернігівська область ”

Право на працю

Конфлікт, що триває в Україні, особливо в Харківській, Донецькій, Сумській та інших постраждалих областях, серйозно підірвав місцеву економіку. Руйнування інфраструктури, закриття промислових підприємств і масштабне забруднення сільськогосподарських угідь різко скоротили можливості для працевлаштування, внаслідок чого багато людей опинилися на межі безробіття або неофіційної зайнятості. Як і в попередні періоди моніторингу, значна частка опитаних (16% - 74 респонденти) повідомили, що принаймні один член родини є безробітним і активно шукає роботу. Серед респондентів з числа ВПО цей показник зростає до 25%. Основними факторами, що сприяють безробіттю (як і в попередні звітні періоди), є брак можливостей працевлаштування (57%), фізичні порушення або обмеження (15%), а також обов'язки, пов'язані з домашньою роботою та доглядом за дітьми (15%).

У сільській місцевості та ближче до лінії фронту, де місцева економіка зазнала найбільшого удару, брак робочих місць є головною проблемою. Багато підприємств або закрилися, або працюють з меншою потужністю, що змушує людей шукати роботу у великих містах, таких як Харків. Однак людям досить складно добиратися на роботу через слабку систему громадського транспорту. У Запорізькій та Дніпропетровській областях перспективи працевлаштування залишаються обмеженими. Багато родин покладаються на державну допомогу, хоча нещодавні законодавчі зміни скоротили можливості отримання виплат для ВПО, що залишило багато сімей без основного джерела доходу. У деяких сільських районах, таких як Новомиколаївська громада, прибуття військовослужбовців розширило мережу роздрібної торгівлі, створивши додаткові можливості для працевлаштування, але загалом перспективи працевлаштування залишаються обмеженими через домінування сільського господарства, де дедалі більше використовується сучасна техніка, що зменшує попит на робочу силу. Така ситуація призводить до того, що багато молодих працездатних людей мігрують до міст у пошуках кращої роботи, залишаючи роботу в селах на людей старшого віку. Сільське господарство, яке традиційно є ключовим сектором зайнятості в сільській місцевості, сильно постраждало від наземних мін і пошкоджень інфраструктури.

Фермери часто неохоче подають офіційні заявки на розмінування, побоюючись обмежень у використанні своїх земельних ділянок. Деякі звертаються до приватних компаній, але ці послуги ненадійні та небезпечні.

Крім того, страх перед мобілізацією змушує багатьох чоловіків уникати офіційного працевлаштування і натомість шукати неофіційну або нестабільну роботу. Посилення мобілізаційних заходів створило значні перешкоди для чоловіків, у тому числі для тих, хто працює у сфері транспортних перевезень. На військових контрольно-пропускних пунктах часто зупиняють чоловіків призовного віку, і багатьох мобілізують прямо з робочих місць, що ускладнює можливість продовжувати працювати. У південних областях посилена мобілізація призвела до нестачі працівників транспортної галузі, що зменшило кількість доступних транспортних послуг і, як наслідок, вплинуло на місцеву економіку. Обмеження пересування через триваючу мобілізацію, втрата можливостей працевлаштування в поєднанні з невизначеністю щодо майбутнього посилюють почуття безнадійності серед чоловіків і значно погіршують їхній психологічний стан, призводячи до зростання стресу і тривожності.

“ Чоловіки мають обмежений доступ до економічних можливостей і здатності задовольняти базові потреби. Щоб влаштуватися на роботу, потрібно спочатку стати на облік у військкоматі та пройти медичну комісію. Не всі хочуть ставати на облік. Тому вони не можуть влаштуватися на роботу.

Ключовий інформатор, Сумська область ”

Оскільки чоловіки уникають офіційного працевлаштування, жінки все частіше беруть на себе ролі, які традиційно виконують чоловіки, наприклад, керують технікою та працюють волонтерами у місцевих службах. Учасники фокус-груп у селі Южноукраїнськ Миколаївської області розповіли, що жінки все частіше вчать водінню автобусів, тролейбусів, вантажівок і тракторів, щоб підтримувати свої сім'ї. Вони також займаються волонтерською діяльністю, розвантажують та доставляють гуманітарну допомогу. Одна з учасниць зазначила, що, хоча раніше вона мала базові навички водіння, зазвичай транспортом займалися її чоловік і батько. Тепер, без сторонньої допомоги, їй довелося вдосконалювати свої навички водіння і керувати транспортом самостійно. Так само в Музиківській громаді Херсонської області жінки взяли на себе фізично важку роботу на заводі, де раніше переважали чоловіки. У таких регіонах, як Покотилівка Харківської області, жінки займають близько 85% робочих місць. Однак багато жінок стикаються з труднощами при поверненні на роботу через обмежений доступ до недорогих закладів денного догляду за дітьми. Учасники фокус-груп у Музиківській громаді Херсонської області повідомили, що від жінок часто вимагають постійно контролювати присутність дітей на онлайн-уроках, забезпечувати стабільний інтернет-зв'язок, тримати пристрої зарядженими та допомагати з виконанням домашніх завдань.

“ Таким жінкам, як я, особливо важко з дітьми. Поки я працюю, нікому доглядати за дитиною, а роботодавці не є гнучкими. Вони очікують, що ти будеш працювати повний робочий день, навіть якщо твоя ситуація цього не дозволяє.

Учасниця ОФГ, Донецька область ”

Це завдання ускладнюється ще й тим, що дітям важко зосередитися, оскільки вони легко відволікаються на інші види діяльності. Коли діти навчаються онлайн, багато жінок змушені поєднувати догляд за дітьми з роботою, а знайти роботу з гнучким графіком досить складно.

Працівники старшого віку (особливо ті, кому за 50 років) стикаються з дискримінацією, оскільки роботодавці віддають перевагу молодим, більш адаптованим працівникам, що посилює їхню економічну маргіналізацію. Так само багато переміщених людей відчують себе маргіналізованими і стикаються з труднощами у пошуку роботи. Зміни в державному законодавстві щодо виплат ВПО ще більше погіршили економічну ситуацію для багатьох домогосподарств, збільшивши конкуренцію за робочі місця. Це змусило внутрішньо переміщене населення братися за фізично важку або нестабільну роботу, а також змусило людей покладатися на такі механізми пристосування, як скорочення витрат або продаж активів.

“ До війни я мала пристойну роботу, але тут це стало неможливим. Складається враження, що роботодавці нам не довіряють, ставляться до нас, як до чужинців. Я подавала документи на кілька вакансій, але мені відповіли, що або немає вільних місць, або що я занадто кваліфікована. Я відчуваю, що мої навички більше не мають значення.

Учасниця ОФГ, Донецька область ”

“ Зміни у виплатах ВПО призвели до збільшення ризиків як для жінок, так і для чоловіків. Люди змушені влаштовуватися на фізично важку роботу та долучатися до роботи, пов'язаної з шахрайством. Учасники також зазначили, що існують ризики для чоловіків, які в пошуках підробітку беруться за неофіційну роботу, а роботодавець затримує або не виплачує заробітну плату.

Ключовий інформатор, Сумська область ”

В усіх областях, де проводилося дослідження, 71% респондентів (330 людини) назвали соціальні виплати своїм основним джерелом доходу, що відповідає показникам попередніх моніторингових періодів. Порівняно з попереднім періодом моніторингу, залежність від гуманітарної допомоги знизилася до 12%, тоді як 40% респондентів повідомили, що основним джерелом доходу є заробітна плата від офіційного працевлаштування. Незважаючи на ці джерела доходу, 50% респондентів (238 людей) повідомили про прогалини в задоволенні своїх основних потреб. Опитування домогосподарств виявило помітні зрушення в стратегіях, які сім'ї використовують для задоволення своїх базових потреб. В усіх досліджуваних областях частка сімей, які покладаються на заощадження, скоротилася до 20%, що на 8% менше, ніж у попередньому періоді. У Сумах падіння було ще більш значним - на 14% (з 43% до 29%). Таке падіння свідчить про те, що багато домогосподарств вичерпали свої заощадження або не змогли створити резерви через тривалий фінансовий тиск. Водночас відсоток сімей, які позичають гроші у офіційних кредиторів або банків, зріс до 11%, що на 7% більше, ніж у попередньому кварталі, що підкреслює зростаючу залежність від позик, оскільки сім'ї намагаються задовольнити базові потреби на тлі погіршення економічних умов.

Аналогічно, відсоток сімей, які скорочують споживання продуктів харчування, збільшився на 3%, що відображає зростаючі труднощі. Примітно, що 24% респондентів повідомили, що не мають стратегії подолання труднощів, що підкреслює зростаючу вразливість домогосподарств, які стикаються зі зростаючим фінансовим тиском та обмеженими можливостями задовольнити свої базові потреби.

Рисунок 8. Основні джерела доходу

Виплати соціального захисту (пенсії, виплати тощо)	349	70.9%
Заробітня плата — офіційне працевлаштування	189	38.4%
Гуманітарна допомога (грошова або не грошова)	80	16.3%
Непостійна (тимчасова) робота	36	7.3%
Допомога від сім'ї/друзів	13	2.6%
Відсутність джерел, які надходять в сім'ю	9	1.8%
Інше	6	1.2%
Підприємництво/самозайнятість	5	1.0%
Власні накопичення	4	0.8%

Рекомендації

Для органів влади

- Удосконалити комунікаційні стратегії щодо прав та процедур евакуації, забезпечивши розповсюдження інформації задовго до самої евакуації. Це має включати чітке та доступне інформування евакуйованих про маршрути евакуації, терміни та можливу підтримку.
- Направити більше соціальних працівників у найзатребуваніші райони, аби задовольнити зростаючу потребу в соціальних послугах. Зменшити адміністративні бар'єри для отримання послуг соціального захисту шляхом спрощення процесів, покращення доступу до віддалених районів та розширення можливостей мобільного надання послуг.

- Надавати доступну правову допомогу людям, які підпадають під дію законів про мобілізацію, гарантуючи, що вони знають про свої права та законні шляхи оскарження наказів про призов до армії. Забезпечити ретельність та послідовність медичних оглядів, а також покарання за будь-які примусові або недбалі дії.
- Покращити доступ до охорони здоров'я для вразливих груп населення, особливо людей старшого віку та людей з інвалідністю, шляхом розгортання мобільних медичних пунктів та телемедицини, залучення сімейних лікарів у сільській місцевості та покращення доступу до транспорту.
- Підвищити обізнаність про державні програми охорони здоров'я, особливо ті, що спрямовані на вразливі групи населення, та забезпечити доступність і вартість ліків, включених до таких програм, як «Доступні ліки».
- Посилити охоплення спеціалізованими послугами людей старшого віку та людей з інвалідністю, у тому числі домашнім та паліативним доглядом. Створити цільові програми, які б надавали допомогу людям старшого віку та людям з інвалідністю, які залишилися вдома без належного догляду через переміщення (наприклад, програми відвідування на дому, доставки їжі та соціальні заходи, спрямовані на подолання ізольованості).
- Впроваджувати ініціативи, спрямовані на сприяння взаєморозумінню та культурному обміну між переміщеними людьми та приймаючими громадами, задля зменшення напруженості та дискримінації щодо внутрішньо переміщених осіб.
- Розширювати та вдосконалювати програми доступного житла для ВПО та надавати підтримку евакуйованим людям у пошуку житла.
- Розробляти та впроваджувати політики та програми, спрямовані на розширення можливостей працевлаштування для ВПО шляхом інвестування в ініціативи з перекваліфікації та професійного навчання, надання мікрогрантів для підтримки підприємництва та створення сприятливого середовища, яке б заохочувало підприємства брати на роботу ВПО та сприяло їхній економічній інтеграції.

Для гуманітарної спільноти

- Надавати матеріально-технічне забезпечення транспортування, особливо в сільській місцевості, щоб допомогти людям з інвалідністю та літнім людям отримати доступ до послуг з евакуації. Співпрацювати з місцевими органами влади для забезпечення чіткої та доступної інформації про процедури евакуації за допомогою радіопередач, листівок і плакатів, використовуючи спрощену мову для охоплення літніх і вразливих груп населення.
- Створити комплексні психосоціальні програми для евакуйованих, пропонуючи негайну психологічну допомогу в транзитних пунктах і довгострокову підтримку психічного здоров'я, особливо для дітей і літніх людей.
- Розширити правову допомогу та інформаційні кампанії, у тому числі за допомогою мобільних груп, щоб допомогти переміщеним людям, у тому числі евакуйованим, отримати доступ до документації та соціальних послуг, зокрема, допомагаючи їм орієнтуватися в складних адміністративних процедурах і полегшуючи доступ до компенсаційних механізмів.

- Розширити програми грошової компенсації за оренду житла як тимчасовий захід для пом'якшення проблем із забезпеченням людей житлом.
- Підвищити доступність послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки для чоловіків та їхніх сімей, а також впроваджувати цільові програми для подолання психологічних наслідків травм, пов'язаних з конфліктом, та поведінки, пов'язаної зі стресом. Ці заходи також повинні включати кампанії з подолання стигматизації, яка пов'язана зі зверненням за психологічною підтримкою, що зробить ці послуги більш доступними та прийнятними для населення.
- Посилити інформаційно-просвітницьку роботу шляхом широкого розповсюдження інформації через різні канали з метою підвищення обізнаності про наявні послуги для всіх гендерів. Забезпечити повноцінний доступ, пропонуючи транспортну підтримку та дистанційні/мобільні послуги. Зусилля мають бути спрямовані на розбудову довіри з громадами та подолання токсичної маскулінності шляхом проведення спеціальних заходів для чоловіків.
- Співпрацювати з місцевими органами охорони здоров'я для створення програм фінансової допомоги, які дозволять малозабезпеченим сім'ям оплачувати медичні послуги та ліки.
- Створювати та просувати програми з підготовки до працевлаштування та професійної підготовки, спеціально розроблені для переміщених людей та жінок, які прагнуть вийти на роботу або повернутися до трудової діяльності. Зосередитися на гнучких графіках навчання, щоб врахувати інтереси тих, хто має обов'язки по догляду за дітьми.

Дисклеймер:

Цей звіт був підготовлений Данською радою у справах біженців (DRC) і фінансується в рамках цивільного захисту та гуманітарної допомоги Європейського Союзу, а також Бюро з питань гуманітарної допомоги Агентства США (USAID) і Гуманітарним фондом для України (ГФУ). Погляди та думки, висловлені у звіті, належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейської комісії, USAID чи уряду США, або ж ГФУ. Ні Європейська комісія, ні уряд США, ні ГФУ не несуть відповідальності за будь-яке використання інформації, яку містить звіт.